

Pandemia uudistaa teoreettista keskustelua poikkeustoimista

9.1.2023 / Tuukka Brunila / Artikkelit, koronavirus / demokratia, korona, Suomi / 5 minuutiksi luettavaa

Koronapandemian aikana teoreettinen kysymys poikkeustoimien oikeutuksesta ja niiden rajoista tuli ajankohtaiseksi. Poikkeustoimia koskevien teorioiden on uudistuttava kriisien mukana, sillä kriisit vaativat erilaisia poikkeustoimia ja paljastavat siten poliittisesta järjestyksestä eri asioita.

Koronaviruspandemia teki yhteiskunnallisen järjestyksen ja sen turvaamisen peruskysymykset ajankohtaisiksi. Varsinkin poliittisen vallan ja lain välisestä jännitteisestä suhteesta käytiin Suomessa paljon julkista keskustelua. **Poikkeukselliset toimet ja niihin liittyvät oikeudelliset kysymykset** eivät olleet enää vain teoreettisia, vaan niihin annetuilla vastauksilla oli yhtäkkiä todellisia seurauksia.

Koronapandemia ei ainoastaan tehnyt aiemmin teoreettisista kysymyksistä ajankohtaisia, vaan se loi myös tarpeen kehittää teoriaa valtion poikkeustoimista. Kriisit pakottavat pohtimaan politiikkaa **totutuista tavoista poiketen**. Tämä tarkoittaa myös tarvetta kehittää teoriaa, jonka pohjalta politiikkaa ja hallintojen toimintaa voidaan paremmin ymmärtää sekä tarkastella kriittisesti.

Poikkeukselliset toimet ja niihin liittyvät oikeudelliset kysymykset eivät olleet enää vain teoreettisia, vaan niihin annetuilla vastauksilla oli yhtäkkiä todellisia seurauksia.

Teoria osoittaa, mikä vallitsevassa politiikassa on ongelmallista, mutta myös sen, mitä on tehtävä toisin. Tämä pätee myös poikkeustilaa koskeviin teorioihin: ne koskevat paitsi sitä, mitä vaaroja poikkeustoimiin liittyy, mutta myös sitä, miten oikeusjärjestelmää on kehitettävä, jotta nämä vaarat vältetään.

Poikkeustoimet kuuluvat yhteiskunnallisen järjestyksen ydinkysymyksiin

Poikkeukselliset olot tuovat erityisellä tavalla esiin poliittisen vallan merkityksen yhteiskunnalliselle järjestykselle. **Suomenkielisessä lehdistössä toisteltiin** vain toisin sanoin konservatiivisen ja kansallissosialistisen oikeustieteilijä Carl Schmittin (1888–1985) surullisen kuuluisaa lausetta: ”Suvereeni on se, joka päättää poikkeustilasta”.

Schmittin ajatus oli, että jokaisessa poliittisessä järjestyksessä on oltava ylin auktoriteetti; suvereeni, joka on valtuutettu päättämään poikkeuksellisista toimista yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpidon nimissä.

Termi ”poikkeus” tarkoittaa tässä kirjaimellisesti normaalista poikkeavaa, jolla viitataan sekä poikkeukseen normaalioloista että laista poikkeaviin toimiin. Schmittin mukaan suvereeni on siis se, joka päättää, millainen tilanne on normaaliin nähden poikkeava – ja mitä laista poikkeavia toimia tällainen tilanne oikeuttaa.

Tällä ylimmällä taholla on oltava kyky laittaa yksittäisiä lakeja syrjään ja käyttää lain ulkopuolista valtaa järjestyksen palauttamista varten. Schmittin mukaan toiminta on oikeutettua, sillä ilman suvereenia valtaa yhteiskunta romahtaisi.

Schmittin teoriasta niin vaarallisen tekeekin juuri se, että väärissä käsissä suvereenia valtaa saatettaisiin käyttää kumoamaan demokratia ja ihmisoikeudet yhteisen turvallisuuden nimissä.

Schmittin teoriaan vaikutti hänen oman aikansa Weimarin tasavallan poliittiset jännitteet, jotka uhkasivat yhteiskuntaolojen vakautta. Juuri tässä tilanteessa Schmittin mukaan laki ei enää riitä estämään sisällissotaa syttymästä, vaan tulisi ottaa käyttöön Weimarin perustuslaissa presidentille suotu suvereeni valta julistaa poikkeustila ja käyttää lain ulkopuolista valtaa (artikla 48). Näin myös todellisuudessa toimittiin silloin, kun Adolf Hitler julisti poikkeustilan kansallisen turvallisuuden nimissä totalitäärisen vallankäyttönsä mahdollistamiseksi.

Schmittin teoriasta niin vaarallisen tekeekin juuri se, että väärissä käsissä suvereenia valtaa saatettaisiin käyttää kumoamaan demokratia ja ihmisoikeudet yhteisen turvallisuuden nimissä.

Sen sijaan, että toistelisimme Schmittin ajatusta poikkeustilasta suvereenin vallan paljastajana ikään kuin ylihistoriallisena totuutena poikkeustoimista, on pyrittävä siihen, että toimeenpanovalta pysyisi osana oikeusjärjestystä, eikä sille annettaisi suvereenille vallalle kuuluvia oikeuksia.

Suvereeniuudella tarkoitetaan poikkeustoimien kontekstissa sisäpoliittista toimeenpanovallan ylivaltaa kansalaisiin ja oikeusjärjestelmään nähden. Kysymys sisäpoliittisen suvereenin vallan olemassaolosta on demokraattisen yhteiskunnan ja poikkeustoimien välisen ristiriidan ja siihen liittyvän teoreettisen keskustelun ytimessä.

Pandemian aikana esimerkiksi Unkarissa pääministeri Viktor Orbán valtuutettiin lainsäädännön keinoin toistaiseksi voimassa olevalla vallalla toimimaan kansan turvallisuuden nimissä. Monet pitävät tätä **demokratiaa vakavasti uhkaavana valtuutuksena**, sillä se käytännössä poisti Orbánilta lailliset keinot rajoittaa hänen toimivaltaansa. Esimerkiksi Eurooppa-neuvoston entinen puheenjohtaja Donald Tusk **totesikin, että Carl Schmitt olisi ylpeä Orbánista**.

Suvereenin vallan oikeuttamisella on pitkät perinteet

Kysymys suvereenin vallan olemassaolosta ja mahdollisista käyttötarkoituksista palautuu modernin valtion syntyäköihin. Valtion ylivaltaa kansalaisiin nähden puolustavat teoretikot katsovat, että valtiolla on oltava kyky käyttää suvereenia valtaa, jolla tarkoitettiin juuri laista riippumatonta tai sen ”ulkopuolella” tapahtuvaa vallankäyttöä.

Filosofi Thomas Hobbes (1588–1679) puolusti **vallanpitäjän oikeutta toimia yhteiskunnallisen rauhan kannalta parhaaksi näkemällään tavalla**. Koska vallanpitäjän tehtävä suvereenina on ensisijaisesti järjestyksen ylläpitäminen, on lain astuttava syrjään vallankäytön tieltä siinä, missä se hidastaisi tai olisi välttämättöminä pidettyjen toimien tiellä.

Modernissa valtiossa vallanpitäjä ei enää pyrkinyt oman mahtavuutensa edistämiseen, vaan hallitsemaan tavalla, joka ylläpiti ja edisti kansalaisten hyvinvointia. Hobbes ja häntä edeltänyt Jean Bodin (1530–1596) ajattelivat, että tässä tehtävässä suvereeni valta on välttämätöntä, sillä ilman vallankäyttäjän kansalaisiin käyttämää ylivaltaa ja auktoriteettia, yhteiskunnan vakaudella ei olisi takaajaa. Hobbes, Bodin sekä myöhemmin juuri Schmitt väittivät, että ilman suvereenia, oikeuden syrjään asettavaa valtaa poikkeukselliset olot, kuten sota tai sisällissota, saattoivat romahduttaa yhteiskunnallisen järjestyksen peruuttamattomasti.

Valtion ylivaltaa kansalaisiin nähden puolustavat teoretikot katsovat, että valtiolla on oltava kyky käyttää suvereenia valtaa, jolla tarkoitettiin juuri laista riippumatonta tai sen ”ulkopuolella” tapahtuvaa vallankäyttöä.

Nykypäivänä esimerkiksi Eric A. Posner ja Adrian Vermeule argumentoivat Yhdysvaltojen presidentin valtuuksia poikkeusoloissa käsittelevässä teoksessaan *The Executive Unbound* (2011), että poikkeuksellinen tilanne tuo esiin vallan ja lain välisen vastakkainasettelun tavalla, joka pakottaa valtiot tukeutumaan juuri lain ulkopuoliseen valtaan. Laki on vallan tiellä ja ainoastaan hidastaa toimeenpanovallan kykyä toimia järjestyksen turvaamiseksi, kirjoittajat väittävät.

Suvereeniteorian ohella on kuitenkin myös muita tapoja hahmottaa toimeenpanovaltaa, eikä siis poikkeustoimia tule samaistaa juuri suvereeniin valtaan. Tällainen samaistaminen pikemminkin hyödyttää juuri niitä tahoja, jotka argumentoivat yksinkertaistavan kahtiajaon puolesta, jonka mukaan poliittiset järjestelmät joko valitsevat suvereenin vallan tai sitten pidättäytyvät käyttämästä mitään poikkeuksellisia toimia.

Kritiikin ohella teoreettisen tutkimuksen onkin siis entisestään kehitettävä juuri vaihtoehtoisia

käsityksiä toimeenpanovallasta ja sen suhteesta lainsäädäntö- ja tuomiovaltaan poikkeusoloissa.

Teoria kehittyy kriisien vaikutuksesta

Poikkeustoimia koskeva teoria kehittyy kriisien myötä, ja sen tavoitteena on kritisoida tai oikeuttaa lain ulkopuolella ja sen tavoittamattomissa oleva vallankäyttö.

Esimerkiksi Yhdysvaltojen hallituksen toimet vuoden 2001 syyskuun 11. päivän terroritekojen jälkeen johtivat kriittiseen keskusteluun liittyen valtion mahdollisuuksiin poiketa kansainvälisestä oikeudesta sekä siitä, mihin toimiin poikkeuksellinen tilanne voi antaa oikeutuksen.

Varsinkin Kuuban Guantánamoon perustettu vankileiri ja Yhdysvaltojen sota Afganistanissa sekä Irakissa loivat tarpeen [kehittää kriittistä teoriaa liittyen poikkeustoimiin](#) ja [valtiolliseen väkivallankäyttöön](#). Euroopassa teoretikot pohtivat varsinkin sitä, miten [Yhdysvaltojen poikkeustoimet velvoittavat Euroopan Unionia ottamaan vahvemman roolin kansainvälisessä politiikassa](#). Teorialla oli siis rooli sekä valtioiden toimien kritisoimisessa, mutta myös vaihtoehtojen kehittämässä.

Hallinnon päätöksiä tulee käsitellä tuomioistuimissa poikkeusolojen päätyttyä, ja niitä on myös yhteiskunnallisten toimijoiden ja kansalaisten itse tarkasteltava kriittisesti.

Myös koronapandemiaa seuranneet poikkeukselliset toimet vaativat kriittistä tarkastelua, jotta lain ulottumattomissa olevan vallan kehittymiselle ei anneta tilaa. Pandemian aikana esimerkiksi [kansalaisten oikeusturva heikentyi](#), ja monet koronatoimet [vaikeuttivat varsinkin jo heikossa asemassa olevien ihmisryhmien tilannetta](#).

Teorian on tarkasteltava varsinkin autoritäärisen hallitsemisen uhkaa. Pandemian pitäisi kuitenkin uudistaa keskustelua. Moni teoretikko, kuten poliittinen teoretikko Giorgio Agamben, onkin lähestynyt pandemiaa samalla tavalla kuin aikaisempiakin kriisejä, joissa [kaikki valtion toimet näyttäytyvät ylivaltaana ja uhkana demokratialle](#). Tällöin vaarana on, että toisaalta [kaikki poikkeustoimet pyritään torjumaan samaistamalla ne demokratian vastaisuuden kanssa](#), tai päädytään väittämään, että [demokratian periaatteiden kanssa ristiriidassa olevat toimet ovat välttämättömiä pandemian aikana](#).

Kuitenkin esimerkiksi Suomessa on poikkeustoimia säännelty [lainsäädäntö- ja tuomiovallan](#)

toimin. Vaikka tämä tosiasia ei tietenkään saa johtaa Suomessa käytettyjen poikkeustoimien kriittikömmään tarkasteluun, ei myöskään pidä tehdä tilaa sille katsantokannalle, jonka mukaan autoritääriset toimet olisivat välttämätön osa hallinnon toimintaa poikkeustoimissa.

Pandemian jälkeenkään hallinnon toimet eivät saa olla kritiikin tai lain ulottumissa. Hallinnon päätöksiä tulee käsitellä tuomioistuimissa poikkeusolojen päätyttyä, ja niitä on myös yhteiskunnallisten toimijoiden ja kansalaisten itse tarkasteltava kriittisesti. Tällä tavoin varmistetaan se, että toimeenpanovallasta ei tulevaisuudessakaan tule suvereenia Schmittin tarkoittamassa mielessä.

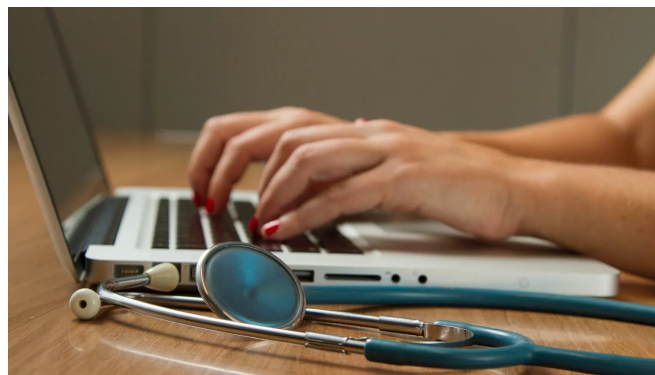
FM Tuukka Brunila on projektitutkijana strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa [JuRe-tutkimusryhmässä](#) (Oikeudenmukainen toimiminen pandemiasta? Perustuslailliset oikeudet, legitiimi hallinta ja saadut opit, 345950) Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.

Artikkeli on osa [Koronavirus-juttusarjaa](#) . Artikkelin pääkuva: Engin Akyurt/Unsplash.

[← Edellinen Artikkel](#)

[Seuraava Artikkel](#) →

Lue myös

Sosiaali- ja terveyspalvelut uudistuivat kriisienkin keskellä

8.3.2023

Talouspolitiikan käänteet Marinin hallituskaudella

6.3.2023

Artikkeliin sovelletaan avoimen julkaisemisen lisenssiä tiedelehdille (CC BY-NC-ND). [Lue lisää tekijänoikeuksista](#).

Selaa arkistoa

demokratia Suomi Venäjä Euroopan unioni populismi

Yhdysvallat Retoriikka Turvallisuuspolitiikka Media Maahanmuutto

ilmastonmuutos Tutkimus Yliopisto Eurooppa Tasa-arvo Terrorismi talous Ulkopolitiikka

DocPoint Vaalianalyysit Ranska Puolueet Ihmisoikeudet Ympäristöpolitiikka Aktivismi Identiteetti Uskonto Äärioikeisto

Kysy politiikasta Historia Ukrainan kriisi työ Sosiaalinen media sukupuoli hallitus Turkki nuoret Perussuomalaiset Tutkijavideot

pakolaisuus

Tarkennettu haku